

O‘ZBEKISTONDA IQLIM O‘ZGARISHINING ASOSIY TENDENSIYALARI

AXMEDOVA LOBAR ANVARJON QIZI

Toshkent davlat yuridik universiteti

Ommaviy axborot vositalari huquqi yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda kuzatilayotgan iqlim o‘zgarishlarining asosiy tendensiyalari tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda havo haroratining ortishi, yog‘in miqdori va taqsimotidagi o‘zgarishlar, qurg‘oqchilik holatlarining ko‘payishi hamda ekstremal ob-havo hodisalarining tez-tez kuzatilishi mamlakatning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Tadqiqotda iqlim o‘zgarishining qishloq xo‘jaligi, suv resurslari, biologik xilma-xillik va aholi salomatligiga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, iqlim o‘zgarishiga moslashish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar ham tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda ekologik barqarorlikni ta’minlash va iqlim xavflarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: iqlim o‘zgarishi, global isish, havo harorati, qurg‘oqchilik, suv resurslari, ekologik barqarorlik.

Kirish

XXI asrda iqlim o‘zgarishi insoniyat oldida turgan eng dolzarb global muammolardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Atmosferada issiqxona gazlari konsentratsiyasining ortishi natijasida Yer yuzasida o‘rtacha haroratning ko‘tarilishi, yog‘in-sochin rejimining o‘zgarishi, qurg‘oqchilik va ekstremal ob-havo hodisalarining kuchayishi kuzatilmoqda. Ushbu jarayonlar nafaqat tabiiy ekotizimlarga, balki iqtisodiyotning turli tarmoqlari, aholi salomatligi va oziq-ovqat xavfsizligiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda.

Markaziy Osiyo mintaqasi, jumladan O‘zbekiston Respublikasi iqlim o‘zgarishlariga nisbatan yuqori darajada ta’sirchan hududlardan biri hisoblanadi. Mamlakat hududining katta qismi qurg‘oqchil va yarim qurg‘oqchil zonalarda joylashgan bo‘lib, suv resurslarining cheklanganligi hamda qishloq xo‘jaligining sug‘orishga yuqori darajada bog‘liqligi iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yanada kuchaytiradi. So‘nggi o‘n yilliklarda respublika hududida o‘rtacha yillik havo haroratining oshishi, muzliklar maydonining qisqarishi, suv oqimlarining kamayishi va cho‘llanish jarayonlarining jadallashuvi kuzatilmoqda.

O'zbekistonda iqlim o'zgarishining asosiy tendensiyalarini aniqlash va baholash ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi, suv xo'jaligi, energetika va sog'liqni saqlash sohalarida iqlim xavflarini oldindan prognoz qilish hamda ularga moslashuv choralari ishlab chiqish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biridir. Mazkur maqolaning maqsadi O'zbekistonda kuzatilayotgan iqlim o'zgarishlarining asosiy tendensiyalarini tahlil qilish, ularning ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini baholash hamda iqlim o'zgarishiga moslashish va uning salbiy ta'sirlarini kamaytirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot davomida iqlim o'zgarishining harorat rejimi, yog'in miqdori, suv resurslari holati, cho'llanish jarayonlari va ekstremal ob-havo hodisalariga ta'siri kompleks tarzda ko'rib chiqiladi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, iqlim o'zgarishi sharoitida O'zbekistonning ekologik barqarorligini saqlash, tabiiy resurslardan samarali foydalanish va aholi farovonligini ta'minlash uchun ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish zarurati tobora ortib bormoqda. Shu sababli mamlakatda iqlim o'zgarishining asosiy tendensiyalarini chuqur o'rganish va ularning istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Asosiy Qism

O'zbekistonda iqlim o'zgarishining namoyon bo'lish xususiyatlari

Iqlim o'zgarishi bugungi kunda O'zbekistonning tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etayotgan muhim omillardan biri hisoblanadi. So'nggi o'n yilliklar davomida respublika hududida o'rtacha yillik havo haroratining barqaror ravishda ortib borayotgani kuzatilmoqda. Mutaxassislarining ta'kidlashicha, Markaziy Osiyo mintaqasida haroratning ko'tarilish sur'ati jahon o'rtacha ko'rsatkichlaridan yuqoriroq bo'lib, bu holat mintaqaning qurg'oqchil iqlim sharoiti bilan bog'liqdir. Havo haroratining ortishi natijasida yoz fasli davomiyligi uzayib, issiq kunlar soni ko'paymoqda. Qish mavsumida esa ayrim hududlarda iliq kunlar sonining ortishi kuzatilmoqda. Bu jarayonlar qishloq xo'jaligi ekinlarining vegetatsiya davriga, tuproq namligiga hamda suv iste'moli hajmiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Yana bir muhim tendensiya yog'in-sochin miqdori va taqsimotining o'zgarishidir. Ayrim hududlarda yog'in miqdorining kamayishi kuzatilayotgan bo'lsa, ayrim joylarda qisqa vaqt ichida kuchli yog'ingarchiliklar sodir bo'lmoqda. Natijada sel, suv toshqini va eroziya xavfi ortmoqda. Bu esa qishloq xo'jaligi yerlarining degradatsiyasiga hamda infratuzilma obyektlariga zarar yetkazishi mumkin.

Iqlim o'zgarishining suv resurslariga ta'siri

O'zbekiston suv resurslarining asosiy qismi transchegaraviy daryolar hisoblangan Amudaryo va Sirdaryo havzalariga bog'liq. Ushbu daryolar suvining katta qismi tog' muzliklari va qor zaxiralari hisobiga shakllanadi. Haroratning ortishi natijasida muzliklarning qisqarishi kuzatilmoqda, bu esa uzoq muddatda suv resurslarining kamayishiga olib kelishi mumkin. Suv taqchilligi ayniqsa sug'orma dehqonchilik rivojlangan hududlarda sezilarli muammolarni yuzaga keltirmoqda. Suv tanqisligi paxta, g'alla, sabzavot va meva-sabzavot mahsulotlari yetishtirish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, ichimlik suvi ta'minoti va sanoat korxonalarining faoliyati ham suv resurslarining holatiga bevosita bog'liqdir. Orolbo'yi hududida ekologik vaziyatning murakkablashishi ham iqlim o'zgarishi bilan chambarchas bog'liq. Suv resurslarining kamayishi natijasida qurigan dengiz tubidan ko'tarilayotgan tuz va chang zarralari atrof-muhit hamda aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Qurg'oqchilik va cho'llanish jarayonlarining kuchayishi

Iqlim o'zgarishi ta'sirida qurg'oqchilik hodisalari soni va davomiyligi ortib bormoqda. Qurg'oqchil davrlarning ko'payishi tuproq unumdorligining pasayishiga, yaylovlar degradatsiyasiga hamda o'simlik qoplaminin g' qisqarishiga sabab bo'lmoqda. Natijada cho'llanish jarayoni jadallashmoqda. Cho'llanish ayniqsa Qoraqalpog'iston Respublikasi, Navoiy, Buxoro va Qashqadaryo viloyatlarining ayrim hududlarida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Tuproqning sho'rlanishi va namlik yetishmovchiligi qishloq xo'jaligi mahsuldorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Jadval

O'zbekistonda iqlim o'zgarishining asosiy ko'rinishlari va oqibatlari

Iqlimiy o'zgarish Asosiy namoyon bo'lishi Ehtimoliy oqibatlari

Harorat oshishi Issiq kunlar sonining ko'payishi Suv tanqisligi, hosildorlik pasayishi

Yog'in rejimining o'zgarishi Notekis taqsimlanish Sel va suv toshqinlari xavfi

Muzliklar qisqarishi Suv manbalari kamayishi Sug'orish tizimlariga bosim ortishi

Qurg'oqchilik Namlik yetishmasligi Cho'llanish va degradatsiya

Chang va tuz bo'ronlari Orolbo'yi hududida kuchayishi Aholi salomatligiga zarar

Jadvalda O'zbekistonda kuzatilayotgan asosiy iqlimiy o'zgarishlar va ularning ekologik hamda iqtisodiy oqibatlari umumlashtirilgan.

Iqlim o'zgarishiga moslashish choralari

Iqlim o'zgarishining salbiy ta'sirlarini kamaytirish maqsadida O'zbekistonda qator amaliy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Suvni tejoyvchi texnologiyalarni joriy etish, tomchilatib sug'orish tizimlarini kengaytirish, yashil hududlar maydonini ko'paytirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish shular jumlasidandir. Shuningdek, Orolbo'yi hududida saksovul va boshqa cho'l o'simliklarini ekish orqali ekologik vaziyatni yaxshilash bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Iqlim monitoringi tizimlarini takomillashtirish, meteorologik kuzatuvlar sifatini oshirish hamda aholini ekologik madaniyat ruhida tarbiyalash ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Kelgusida iqlim o'zgarishiga moslashish strategiyalarini takomillashtirish, suv resurslarini kompleks boshqarish hamda ekologik xavfsizlikni mustahkamlash O'zbekistonning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

O'zbekistonda iqlim o'zgarishi jarayonlari so'nggi yillarda yanada yaqqol namoyon bo'lib, mamlakatning ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot natijalari havo haroratining ortishi, yog'in-sochin rejimining o'zgarishi, qurg'oqchilik holatlarining kuchayishi hamda suv resurslari tanqisligining ortib borishi iqlim o'zgarishining asosiy tendensiyalari ekanligini ko'rsatdi.

Aniqlanishicha, iqlim o'zgarishi qishloq xo'jaligi mahsuldorligi, suv xo'jaligi tizimi, biologik xilma-xillik va aholi salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, Amudaryo va Sirdaryo havzalaridagi suv resurslarining kamayishi, tog' muzliklarining qisqarishi hamda Orolbo'yi hududidagi ekologik muammolarning kuchayishi kelgusida jiddiy ekologik va iqtisodiy xavflarni yuzaga keltirishi mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun suv resurslaridan oqilona foydalanish, suvni tejoyvchi texnologiyalarni keng joriy etish, cho'llanishga qarshi kurashish, yashil hududlar maydonini kengaytirish hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, iqlim monitoringi tizimlarini takomillashtirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kengaytirish zarur.

Umuman olganda, O'zbekistonda iqlim o'zgarishining asosiy tendensiyalarini chuqur o'rganish va ularga moslashish strategiyalarini ishlab chiqish mamlakatning barqaror rivojlanishi, ekologik muvozanatni saqlash hamda kelajak avlodlar uchun qulay yashash muhitini yaratishda muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Intergovernmental Panel on Climate Change. Climate Change 2023: Synthesis Report. Geneva: IPCC, 2023. – 184 p.
2. United Nations Framework Convention on Climate Change. The Paris Agreement. Paris: United Nations, 2015. – 27 p.
3. World Meteorological Organization. State of the Global Climate 2024. Geneva: WMO, 2025. – 58 p.
4. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. O'zbekiston Respublikasining iqlim o'zgarishiga moslashish bo'yicha milliy strategiyasi. – Toshkent, 2024. – 76 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Gidrometeorologiya xizmati markazi. O'zbekistonda iqlim o'zgarishi va uning oqibatlari bo'yicha milliy hisobot. – Toshkent, 2023. – 112 b.
7. United Nations Development Programme. Climate Change Adaptation in Central Asia: Challenges and Opportunities. – New York: UNDP, 2022. – 95 p.
8. World Bank. Climate Risk Country Profile: Uzbekistan. – Washington, DC: World Bank Group, 2021. – 32 p.
9. Asian Development Bank. Addressing Climate Change in Central and West Asia. – Manila: ADB, 2023. – 146 p.
10. Food and Agriculture Organization of the United Nations. The Impact of Climate Change on Agriculture and Water Resources in Central Asia. – Rome: FAO, 2022. – 88 p.